

- Petersson, O, 1989. *Maktens nätverk, En undersökning av regeringskansliets kontakter*. Stockholm: Carlsons.
- Prop. 1987/88:150. *Kompletteringspropositionen 1988*.
- Prop. 1997/98:136. *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst*.
- Riksrevisionsverket 1993. *Årsbok 1992*. Stockholm.
- Rombach, B, 1991. *Det går inte att styra med mål!* Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1985:40. *Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning*. Huvudbetänkande från Verksledningskommittén.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport.
- SOU 1997:57. *I medborgarnas tjänst, En samlad förvaltningspolitik för staten*. Betänkande av Förvaltningspolitiska kommissionen.
- Statskontoret 1990. *När riksdag och regering ska styra med resultat*. Rapport 1990:21.
- Statskontoret 1998. *Kunskapslyftet som modell och metod – ad hoc-rati eller byråkrati?* Rapport 1998:20.
- Statsrådsberedningen, Civildepartementet, Finansdepartementet 1988. *Från marginalbudgetering till helhetssyn – ökat ansvar ersätter detaljstyrning, Kejsarens nya kläder eller verklig förändring?*

Det parlamentariska tomrummet i Sverige. En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920-1939

Inledning¹

Parlamentarismens princip är sedan länge ett obesträtt inslag i det svenska politiska livet. Regeringsformen 1973-74 grundlagsfäste parlamentarismen, men de parlamentariska strömningarna i början av seklet hade vunnit sådan styrka att man accepterat det parlamentariska regeringssättet som en del av statsskicket. I den politiska verkligheten på 1920-talet stötte man på parlamentariska svårigheter som baserade sig på de föregående årens reformer i regeringssystemet samt rösträtts- och valsättsfrågorna. Dessa reformer lade en demokratisk grund i stället för grundlagens dualism för det fortsatta politiska livet i Sverige. Reformerna byggde på ett 'svenskt' tolkningssätt, reformargumenten var iklädda den konservativa språkdräkten. Det konservativa och nationalistiska tänkandets väsentligaste beståndsdel hade varit det att man måste kunna motivera både de bestående förhållandena och reformtankarna med ett tolkningsätt som betonade svenskheten i det stora hela.

Det var en tradition som kommit till som ett arv från stormaktstiden.

Syftet i denna artikel är att analysera den debatt om parlamentarismens motivering och ställning som pågick i Sverige från och med 1920 fram till andra världskriget då man redan övergått till den majoritetsparlamentariska perioden. Primärmaterialet består av de artiklar som under denna debatt kommit ut i *Statsvetenskaplig Tidskrift*. De utgjorde den teoretiska grunden eller vetenskapliga aspekten i diskussionen om parlamentarisk politik i Sverige. Jag skall lägga vikt på tre frågor som jag anser ha varit betydelsefulla för en lyckad motivering för parlamentarismens fördel.

Den första frågan berörde sättet hur man förhöll sig till den s.k. maktkonstellationen. Utifrån det dualistiska perspektivet betonade man relationen mellan kung och riksdag. Regeringen utgjorde antingen en grupp rådgivare för kungen eller underordnades riksdagen. Enligt den demokratiska tolkningen spelade kungen rollen som en formell medlare medan förhållandet mellan regering och riksdag var det avgörande. Trots att den förra uppfattningen var perifer så utgjorde den ett hot mot parlamentariska riktningar under inflytandet av antiparlamentariska tendenser i övriga Europa. Den andra frågan gällde parlamentarismens tillkomst, hur man betraktade den parlamentariska historien. Det avgörande var hur man motiverade övergången från dualism till parlamentarism. Den tredje frågan var sammanknippad med den andra. Det

gällde att hitta en svensk tolkning som dessutom pekade på att politik inte var strider, utan man måste kunna framhäva politiken som ett slags balanssystem. Den svenska historieskrivningen hade allt sedan tillkomsten av 1809 års regeringsform och riksdagsreformen 1866 presenterat den svenska politiken som konsten att kunna kompromissa. Man knöt samman koalitionsregeringarnas idé på 1900-talet med de svenska kompromisserna från 1800-talet. Genom att betona parlamentarismen som ett slags kompromisspolitik i rent politiska syften lyckades man motivera parlamentarismen även i minoritetsförhållandena. Man förstärkte på ett anakronistiskt sätt också den traditionella (och konservativa) tolkningen av svensk politik, att en enorm samförståndsanda stod att finna bakom all politik i Sverige.

Min forskningsansats är knuten till historisk textanalys med den utgångspunkten att språket inte är ett neutralt medel eller medium med vilket man helt enkelt kunde beskriva saker och ting på ett objektivt sätt. Språket är ett medium där begrepp laddas med olika betydelser som är stridbara, man tvistar om på vilka sätt dessa begrepp kan användas. Begreppen är mer eller mindre bundna till den historiska kontexten de används i. Detta syns kanske tydligast just i sådana frågor som innebär försök till politiska reformer eller som i alla fall har en ny aspekt som klart strider mot det gamla vad gäller tolkningen av dess olika betydelser.

Tanken om det historiska sammanhanget har ofta förbisetts i den svenska politiska historieforskningen som inte fokuserat sitt intresse på parlamentarismen i sig. De främsta forskningsintressen från samma tid då frågan om parlamentarismen var som mest akut har då utgjorts av den ekonomiska politiken, arbetslöshetspolitiken, bostadspolitiken och fackorganisationen i Sverige som indikatorer för den svenska demokratis frammarsch. Detta intresseområde har dessutom varit oftast bestämt av socialhistorisk, strukturalistisk och systeminriktad forskning (Nilsson 1993, Petterson 1993). Min egen utgångspunkt ligger däri att man måste sätta debatten om parlamentarismen i sin egen kontext och att man tar den dåtida diskussionen på allvar, utan några förutbestämda uppfattningar om

händseloppet. Därför skall man, för att tala med Quentin Skinner, skrapa fram den för tiden typiska normativt-evaluativa vokabulären som sätter gränser för vad man kan och vad man inte kan göra på den språkliga nivån. (Skinner 1978: xi-xiii)

Meningen i mitt arbete är att utföra en historisk analys av den argumentation som förekom i debatten om den svenska parlamentarismen. Min strävan är vidare att modifiera den av Skinner framförda ansatsen att med hjälp av 'den innovativa ideologens uppgift' (Skinner 1988: 112) läsa fram förändringar i det politiska tänkandet. Jag kommer att studera det hela genom ett perspektiv för den innovativa ideologiska argumentationen, som eftersträvar att analysera en bredare politisk situation i stället för politiska intentioner av enskilda politiska subjekt. Jag fäster min uppmärksamhet främst vid politiska tvister om ett begrepps performativa funktion. Då kämpar man om ordets bedömande eller evaluerande styrka (berömma, bifalla, kritisera och fördöma t.ex.). Man har två olika alternativa sätt att gå tillväga för att åstadkomma förändring. För att bli av med det rådande sättet att använda begrepp kan man antingen helt enkelt kasta en term ur vokabulären och på det sättet visa sin mening eller med hjälp av kontexten visa att man använder ett ord bara för att beskriva utan någon som helst evaluerande aspekt. För det andra gäller det att börja använda ett begrepp på ett nytt evaluerande sätt och att samtidigt göra det klart för andra språkbrukare (Skinner 1989: 6-19). I den nyare diskussionen har Skinner betonat att legitimeringen bakom förändring och omtolkning ligger i det att begreppen har en viss grad av grannskap. Ett begrepp är kontingent i den betydelsen att när man tolkar eller beskriver det (normativt) så finns det tillräckligt med grannskap mellan den ena och andra beskrivningen eftersom de termer som man använder för att beskriva ju kan användas på olika och motsatta sätt. Man kan få dygden att se ut som en last och vice versa. (Skinner 1999: 66-70)

För att hitta svenska exempel på det andra alternativa handlingssättet, att ge begreppen nya evaluativa innehåll, behöver man inte anstränga sig hårt. Sådana begrepp som statsintresse och konstitution (se Paajaste 1998: 201-204) men

också självaste parlamentarismen var föremål för grovt taget två olika synsätt beträffande statsvetenskapliga och historiska forskningsprojekt. Det konservativa betraktelsesättet var starkt och hävdade kungens befogenheter som motpol till riksdagens. Tanken gick ut på att regeringsformen av 1809 och representationsreformen 1866 hade förelagt en nästan helig dualism mellan dessa två statsmakter, men också mellan riksdagens första och andra kammare. Den liberale justitiestatsministern Louis De Geer hade varit upphovsmannen bakom tvåkammarreformen 1866 och resultaten av hans *åtgärder* betraktades av de konservativa som sublimes och orubba, något som inte gick att ifrågasättas. Parlamentarism hade De Geer inte velat höra av.

Men nu kom De Geer och speciellt hans *intentioner* att omvärderas av 1900-talsliberalerna. I en omfattande artikel sökte Nils Alexandersson (1915) påvisa att den främsta pådrivande kraften bakom De Geers agerande hade varit tanken om ett parlamentariskt styrelsesätt. De Geer var enligt Alexandersson tvungen att kompromissa denna tanke med den dualistiska eftersom tiden inte ännu hade varit inne för att kunna gå över från kungamak till parlamentarism. Men i det stora hela hade De Geers syfte varit att kungariket skulle efter en övergångsperiod med den kompromissade dualismen ha nått fram till parlamentarismen. Denna i korthet beskrivna tolkning kom att utgöra den s.k. brusewitzska skolans grundläggande idé bakom de olika forskningsprojekt som olika forskare drev under ledning av Axel Brusewitz. De skulle föra fram bevis på att parlamentarismen i Sverige var en outhärlighet och att man nödvändigtvis skulle komma fram till detta, eftersom författningens inre betingelser och utveckling var sådana. Därför borde statsvetarna rikta sig mot praxis i stället för en ensidigt juridiskt färgad statsuppfattning och den levande författningens utveckling i stället för den ofullständiga och motsägelsefulla konstitutionen (Brusewitz 1920b: 289).

Efter parlamentarismens genombrott

Parlamentarismens förkämpar i Sverige var först och främst sysselsatta med att motivera parlamentarismens duglighet och tillämpnings-

barhet i de svenska förhållandena. Det svenska statsskicket grunder var fästa vid 1809 års dualistiska regeringsform som innebar ett slags dubbeldualism där å ena sidan makten var delad mellan kungen och riksdagen och å andra sidan, efter 1866, mellan riksdagens bägge kamrar.

Man kan karakterisera tvisten så att frågan om parlamentarismens införande eller icke införande i början av 1900-talet tillspetsades till att gälla valet mellan det 'konservativa' systemet och det nya idealet om parlamentarism, som lanserades av den liberale ledaren och statsministern Karl Staaff. Det förstnämnda systemet var försett med en massa rösträttsstreck och en dualism mellan kung och riksdag medan det liberala idealet satte regeringen i den ledande positionen och lade den politiska tyngdpunkten vid andra kammaren medan första kammaren skulle ha lämnats orörd och så otidsenlig. För Staaff var parlamentarismen gällande rätt som alla parter hade att följa. Börat var samtidigt varat. Grundlagen ger statslivet bara dess yttre ram och därför måste den fyllas ut med en konstitutionell praxis. Staaff argumenterade med ett schema där författningsutvecklingen skulle leda till parlamentarismen, och det var helt olönsamt, om icke en total brytning mot rättsutvecklingen, att bekämpa detta tänkesätt.

Resultatet av kampen blev överraskande för alla. Trots parlamentarismens genombrott fick de konservativa igenom ett bevarande moment genom det proportionella valsättet. Som en följd därav fick man ett splittrat partifält i stället för de två stora block den staaffska parlamentarismens idé hade förutsatt. Staaffs ideal byggde på den verklighetsbild han i början av 1900-talet tyckte sig skymta då den åtskiljande vattendelaren stod mellan höger och vänster.

Efter parlamentarismens slutliga genombrott, då kungen drog sig undan och det liberal-socialdemokratiska regeringssamarbetet 1917 inledes, började den inre diskussionen inom socialdemokratien om partiets principiella program få vind i seglen. Frågan var om socialdemokraterna nu skulle gå över till mera socialistiskt präglade mål, eftersom demokratien med allmän och lika rösträtt börjat ligga förtöjd vid det svenska statsskicket. Detta ledde till att det band som funnits mellan liberalerna och socialdemokra-

terna upplöstes (Thulstrup 1968: 109-110). Liberalerna drevs i allt högre grad till samarbete med högern. En ny skiljelinje mellan socialdemokrater och högern uppstod i stället för den gamla skiljelinje som funnits mellan högern och vänstern under kampen om parlamentarismen. Det som nu skilde blocken åt var frågan om statens roll i näringslivet. Det som av den socialistiska terminologin stämplades som borgerlighet, var i stort sett identiskt med liberal näringspolitik. (Lewin 1984: 160) Härmed var minoritetsparlamentarismens period i den svenska politiken inledd och den varade fram till 1932 då socialdemokraterna och bondeförbundet etablerade sitt samarbete.

Det liberala samlingspartiet hade dessutom splittrats i två partier, de frisinna och liberalerna. När den frisinna Carl Ekman efter flera kortlivade regeringar bildade regering 1926 fann han att det frisinna programmet hade största chanserna, eftersom han ansåg de små partierna kunna hävda sig genom sin obundenhet. Då högern ansågs föra penningens talan och socialdemokraterna representera klassintresset, stod de frisinna för medborgarintresset. Den frisinna politiken såg till helheten så att den motsvarade 'stämningen i landet'. Så skulle regeringspolitiken ha varit representativ för folkmeningen. Trots anklagelser för att hoppa mellan de politiska lägren för att söka stöd ansåg Ekman själv att det frisinna partiet var det parti som stod för fasthet och kontinuitet i politiken i och med de uppgörelser det kunde uppnå mellan olika partier (Lewin 1996: 58-59).

Ekmans ståndpunkt var att den politiska verkligheten måste gå före de teoretiska framställningarna. "Parlamentarismen i dess gamla gestaltning – då man tänker sig parlamentarism under växelverkan endast mellan två stora partier" var enligt honom ett minne blott. Motiveringen till detta var att denna uppdelning var en gång en teoretiskt oemotståndlig idealbild för den folkliga självstyrelsen, men att verkligheten med ett mångpartisystem vilade på mera osäkra grunder där voteringsresultaten aldrig var i förväg givna (Lewin 1996: 57). Den idealbild Ekman talade om baserade sig på den av Staaff framburna uppfattningen att regeringen borde vara stark både i betydelsen stor nog att behärska

parlamentet och enig nog att driva en konsekvent politik. Men när det svenska parlamentariska livets verklighet efter 1920 tog en annan väg än den som parlamentarismens förkämpar hade tänkt sig, blev det en uppgift för statsvetare att förmå minoritetsparlamentarismen att inrymma i parlamentarismens begrepp även teoretiskt. Den skytteanska professorn Axel Brusewitz åtog sig denna uppgift och kom till slutsatsen att en regering utan egen fast majoritet kunde grunda sin tillvaro på "ett slags negativt förtroende från parlamentets sida" (Brusewitz 1929: 327), den kunde leva på förutsättningen att den inte direkt ogillades, att den tolererades av riksdagen.

Att motivera parlamentarism

En av de nyare forskarna har sagt att Brusewitz trots sin klarsynthet inte kom att råda någon bot på de brusewitzska forskarnas grundläggande problem. Brusewitz vidgade och preciserade visserligen begreppet parlamentarism, men den brusewitzska skolans problem kom att kvarstå – "krävs det starka partibildningar för att kunna skönja en utveckling mot ett parlamentariskt styrelseskick?" (Nyman 1999: 67). Frågan om parlamentarism gällde dess form: hurdan parlamentarism var önskvärd eller icke-önskvärd? Parlamentarismens funktionsduglighet hade inte visat sig vara den som man önskat sig före genombrottet. Och till sist gjorde socialdemokraterna och bönderna upp den s.k. kohandeln vid den ekonomiska och arbetslöshetspolitiska krisen 1932. Många ansåg kohandeln vara förfärlig eftersom bägge partierna hade gjort stora eftergifter till den andras förmån för att åstadkomma denna stora kompromiss, som för sin del banade väg för den senare majoritetsparlamentarismens period och socialdemokraternas spirande hegemoni i svensk politik under 1900-talet.

Parlamentarism och dualistisk tradition

Den konservativa uppfattningen byggde i stort sett på den statsfilosofi som den boströmska skolan representerade. C. J. Boströms filosofi har karakteriserats som "byråkratfilosofi" vars

allmänna tendens var att överskylla den sociala verklighetens intressekonflikter. En ideell harmoni mellan samhällets olika delar postulerades utan att fördjupa sig i dess problematik. Utifrån denna grund kunde då kritik mot bestående politiska och sociala förhållanden avvisas. Om kritik uppstod, så hade man bristande insikt om statens idé och samhällslivets organiska harmoni (Elvander 1961: 68, Tingsten 1941: 28-30). Vid sidan av monarken, som det högsta organet för det offentliga (rätten), betonades betydelsen av en fast, oberoende och kompetent förvaltning. Även riksdagen skulle ge vika för den verkliga sakkunskapen och därmed underordna sig de sakkunniga i kungens tjänst. Enligt denna uppfattning skulle ministrarna äga monarkens förtroende, inte folkrepresentationens. Boström krävde att ministrarna skulle avgå om de inte kunde instämma med kungens beslut – det skulle strida mot förnuftet och vara kränkande mot ministrarna om de i sådana fall skulle stanna kvar och verkställa monarkens befallningar mot sin egen övertygelse (Elvander 1961: 44-45, 465).

Mot bakgrund av att statsråden i Sverige hade uppfattats som kungens rådgivare kom den konservativa uppfattningen till den slutsats att regeringen måste stå över partierna. Detta ansågs vara den främsta förutsättningen för en inre harmonisk utveckling och ett framgångsrikt hävdande av yttre självständighet – den främsta förutsättningen för att regeringen kunde bli stark. Parlamentarismen kunde inte i denna tolkning åstadkomma någon stark regering eftersom detta perspektiv innehöll endast två möjligheter, antingen ett system där regeringen tjänstgjorde som monarkens rådgivare eller en regerande riksdag som man hade erfarenheter av från frihetstiden. (se Hallendorff 1911: 398, Stavenow 1916: 182) Regeringen ansågs vara starkt knuten antingen till monarken eller till riksdagen. I bägge fall skulle den mer eller mindre vara bunden av befallningar av sin härskare och därför hade de som yrkat på parlamentarismen till synes arbetat för något som var långt ifrån en stark regering och en lydig riksdag.

Detta synsätt baserade sig på historien om det gamla och enhetliga Sverige där tolkning efter tolkning byggde på varandra. Alltsedan 1700-

talet och den förlorade stormaktstiden hade Sverige i allt större grad blivit s.a.s. objekt för sig självt. Den underliggande tanken hade blivit att få till stånd en ekonomisk tillväxt speciellt inom jordbrukssektorn som både kunde kompensera för de förlorade provinserna liksom också ge ett visst överskott. Denna tanke byggde vidare på den ekonomiska och politiska idédebatten på 1700-talet enligt vilken makt och välstånd antingen kunde uppstå genom erövring eller näringarnas förkovran (Magnusson 1994: 63). Trots sin förlorade ställning som stormakt ville Sverige bli stormakt igen. Då gällde det att erövra de förlorade delarna av riket inom Sveriges gränser åter – på ett vertikalt och ekonomiskt sätt istället för den horisontella maktexpansionen.

Man började bygga upp en nationalstat som var mäktigt nog att implementera lagar och förordningar men som samtidigt hade legitimitet och acceptans bakom sig. Statens påbud ansågs inte som förtryck eller knappast ens som översiteri (ibid. 69). Tim Knudsen och Bo Rothstein har karakteriserat den svenska historien som en historia med statlig *drive*, 'statism'. Efter det trettioåriga kriget påbörjade man ett projekt med statsuppyggande där den militära eliten och den ekonomiska och politiska eliten kom att vara nära sammanvävda. Militära normer och aristokratiska värden behöll sin styrka eftersom dessa bägge grupper hade en stor inverkan på politiken och administrationen. Trots att representationsreformen 1866 ledde Sverige från ståndstiden till tvåkammarriksdagens era blev också den bevarande. I Sverige hade bönderna som det fjärde ståndet spelat en unik roll i jämförelse med övriga europeiska länder. I och med denna reform som till sist fick främst av allt en konservativ stämpel organiserades böndernas representation till riksdagens andra kammare. Efter representationsreformen kom skiljelinjen att gå mellan protektionister och frihandlare och så småningom började de konservativa vinna fotfäste både bland stadsborna och på landsbygden med sin protektionistiska och militaristiska ideologi, med sin nationalistiska konservatism (Knudsen – Rothstein 1994: 205-209).

Reformerna på 1900-talet genomfördes under intryck av ett konservativt synsätt och språkbruk. Också de blev bevarande både på den ar-

gumentativa och institutionella nivå. De sociala och demokratiska strävandena blev införlivade i det korporativa samhället som härstammade från den äldre byråkratiska tiden. Motiveringen var att man i och med den på folk rörelsebasen byggda medborgerliga integrationen kunde åsidosätta mer eller mindre tillfälliga intressetvister och åstadkomma fungerande demokratiska kompromisser i stället för strikta och hårda klassmotsättningar (Stråth 1988: 37).

Inom ramen för denna tolkning var frihetstidens parlamentarism en byråkratisk parlamentarism, eftersom den gamla ständsriksdagen innehöll ett starkt ämbetsmannaelement. Det främsta ståndet har väsentligen karakteriserats som ett ämbetsmannastånd. Därmed följde det att riksdagen blev ett mäktigt ämbetsverk som kontrollerade regeringen och underordnade förvaltningen och rättsväsendet. (Stavenow 1916: 176) I och med frihetstiden sjönk regeringen till en obetydlighet medan den byråkratiska uppfattningen aldrig försvann. Enligt den byråkratiska uppfattningen sågs riksråden som en sorts förmän och man misstänkte dem vilja använda sin auktoritet till obehörigt intrång på de maktägande ständernas egen fria verksamhet. Detta var minnena från rådsvaldets glänsande dagar på 1600-talet som stötte på 1700-talets byråkrattänkande. Därför gällde det att balansera mellan dessa nedärvda riktningar när vänstern höjde sina röster om parlamentarismen på 1900-talets första decennier (se Hallendorff 1911: 399).

När man insett att det inte längre lönade sig att kämpa mot självaste demokratin gällde det att försöka styra demokratiska principer i praktiken in på en sådan väg som inte helt bröt mot det gamla och ärorika konservativa synsättet. Det demokratiska styrelsesättet skulle bygga på den konservativa ledstjämnan, statsintresset som för sin del styrde den praktiska politiken till kompromisser under dualismens ljus (se Paajaste 1998: 201-204, Paajaste 2000). Det var utifrån denna bakgrund Fredrik Lagerroth 1943 ville förbehålla parlamentarismens begrepp för "den rena parlamentarismen" som betydde en skarp dualism mellan regering och opposition, mellan majoritet och minoritet. I ett effektivt tvåkamrarsystem skulle parlamentarismen betyda det att ett och samma parti hade majoritet i båda

kamrarna. Lagerroth definierar begreppet parlamentarism så att en regering avgår, när den ser, att förtroende inte längre finns, och "avgår då hel och hållen och visar sin motståndare den égard, att den ger statschefen anvisning på dess ledare som den nya regeringens självskrivna ledamöter" (Lagerroth 1943: 5). Detta bygger på tanken om två motsatta partier, på en skarp dualism mellan ett regeringsprogram och ett oppositionsprogram.

Lagerroths plattform bestämdes av den sedan gammalt dominerande konservativa uppfattningen att "hela vårt statskicks icke är något annat än en kompromiss mellan de absolut monarkiska och de republikanska styrelsegrunderna" och att "politikens kvintessens är kompromissen" (ibid. 18). Denna uppfattning hade nått en ställning som rena myten inom svensk politik och historia. Som så många andra historiker och statsvetare tar Lagerroth ställning till denna myts favör genom att betrakta Louis De Geer som den svenska kompromissandans far. De Geers egna politiska handlingar tyder i Lagerroths tolkning på att denne av rent ideella grunder sökte en medelväg mellan ytterligheterna. För att förverkliga detta var De Geers uppfattning om regeringens ställning den att inte borde partierna bara stå över partierna utan helst borde riksdagslivet helt varit sådana förutan (ibid. 19).

Partiväsendet hade fram till 1900-talets första decennier utformat sig på ett sätt som De Geer inte kunnat räkna med. Därför kommer Lagerroth till den slutsatsen att regeringarna under samma period varit partiregeringar i den meningen att dess medlemmar i största utsträckning varit partimedlemmar. Men trots denna partianknytning har regeringarna inte varit partiregeringar i den meningen att de enbart skulle ha sökt fullfölja sitt eget partiprogram. Tvärtom har de tagit hänsyn till andra partiers mål och skall därför betraktas som helt partilösa. Därför får också en regering som baserar sin verksamhet på "hoppande majoriteter" anses motsvara De Geers krav på sakliga motiv för de politiska avgörandena. Det är taktiska, inte doktrinära skäl som måste bli avgörande för monarkens val av rådgivare på ett sätt där han lämnar regeringsbildningen åt den som har största möjlighet att etablera ett fruktbart samarbete med andra stats-

makten. Den nya regeringen får sedan stanna kvar så länge den anser sig kunna vara riket till större nytta än någon annan tänkbar regering (Lagerroth 1943: 25-26). Enligt denna uppfattning är Lagerroth inne på det gamla sättet att betrakta relationen mellan kung, regering och riksdag, att regeringen utgör det kungliga rådet.

Med hjälp av sin kontradiktoriska framställning av den rena parlamentarismen och den svenska parlamentariska unika utvecklingen söker Lagerroth påvisa att den parlamentarism som i början av 1900-talet eftersträvades främst av liberalerna inte var sådan som verkligheten och den parlamentariska utvecklingen senare kom att se ut. Det var inte fråga om parlamentarism med majoritetsregeln och därför kunde man inte betrakta minoritets- och koalitionsparlamentarismen som något önskvärt för de motsvarade inte idealet. Denna motsats utnyttjar Lagerroth för sin del på den ovan nämnda grunden för statsmakternas relationer. Först definierar Lagerroth det svenska statskicket som en negation av den rena parlamentarismens begrepp för att sedan positivt bestämma det som en form av samverkan, som han betraktar som diametral motsats till samma begrepp.

Det svenska statskicket innebär en motsats till den rena parlamentarismen: "I stället för skarpa gränser mjuka övergångar, i stället för klar himmel, under vilken man lätt finner sig tillrätta, en förvillande clair-obscur" (ibid. 32). Partisplitringen hade förlamat regeringarnas handlingskraft och de stora ytterlighetspartierna som närmast varit att räkna med som regeringsbildande neutraliserade varandra. Det gällde för det stora parti som kommit till makten att söka stöd från och associera sig med centerpartiet som på så sätt fick ett inflytande som inte svarade mot dess anspråkslösa representation i riksdagen. "Spasmodiska ryckningar fingo ersätta den äkta parlamentarismens jämna pulsslag" (ibid. 10).

Ett intressant försök till att svara på detta problem gjordes 1925 av Hjalmar Haralds. Även han gick ut från en grundsats som fastställdes i och med 1866 års representationsreform, den att skillnaden mellan lant- och stadsvalkretsar inte ansågs vara stridande mot de allmänna valens princip. Meningen var att inom riksdagens orga-

nisation söka lösningar till det problem som partisplitringen medfört. En polarisering på basis av en intresserepresentation mellan landsbygden och städerna var det Haralds ville komma fram med. "Nationens huvudintressen" skulle på så sätt ha varit representerade inom riksdagen och kampen skulle i grova drag legat mellan de i landsbygden förankrade konservativa värdena och arbetarnas klassintressen (Haralds 1925: 257).

Haralds söker botemedlet på det regeringsproblem som uppstått inom ramarna för det konservativa tänkesättet trots en större skillnad till Lagerroth. Lagerroths tankegångar bygger i stort sätt på den gamla konstellationen som den konservativa framställningen ger vid handen. I den kan regeringen inte utgöra någon egentlig motpol till riksdagen eftersom den alltid varit antingen kungens eller riksdagens 'rådgivare'. Då måste den verkliga polariseringen ligga mellan kung och riksdag. Den stora farhågan som de konservativa hade var att kungen, och så även den praktfulla dualismen, skulle gå förlorad och att man därmed verkligen var inne på en regerande riksdag igen.

Haralds tanke var att denna motsättning mellan land och stad skulle genomföras ordentligt, att man "skulle rensa ut den icke jordbruksidkande befolkningen från lantvalkretsarna och därigenom renodla den" (ibid. 258). Denna intressepolarisering skulle dessutom kompletteras med enmansvalkretsar med tilläggsmandat, eftersom majoritetsval i enmansvalkretsar betyder ju det att det ena partiet blir underrepresenterat. Därmed kunde man undvika felet att det ena partiet skulle få ett i medeltal mindre antal representanter i förhållande till röstetalet än det andra och vice versa på samma sätt som man tänkt att den proportionella valmetoden skulle gjort, men utan dess splittrande verkan. Men grundtanken var ju den som av en liberal redaktör, Torsten Fogelqvist formulerades så att det proportionella valsättet var försedda "med en massa matematiska spårhakar och vindstjälare, som göra en verklig kursomläggning omöjlig. [...] De proportionella valen ha en stor förmåga att konservera och framför allt att konservera olusten" (Fogelqvist 1920: 550).

Haralds ståndpunkt var en intressant blandning av den konservativa dualismen och 'den rena parlamentarismens' definition som Lagerroth yrkade på i annat syfte. Meningen var att åstadkomma en fungerande relation mellan regering och riksdag på basis av en klart tudelad motsättning och demokratisk grund. Samtidigt skulle den gamla bondetraditionen behållas stark som i städerna försvårat förhållandet borgerliga sinsemellan, mellan resten av högern och de vänsterborgerliga. Haralds ansåg att socialt homogena lantmannavalkretsar tillsammans med 'rena stadsvalkretsar' skulle befrämja ett tvåpartisystem på grund av sin motsats (Haralds 1925: 264).

1920-talets politik innehöll inte det mått av idékamp som den rena parlamentarismen krävde. Det var detta Haralds sökte besvara. Politiken hade varit en tämligen liberal centerpolitik. Det kompromissades från fall till fall mellan motsatta politiska åskådningar och rivaliserande sociala intressen. Enligt Lagerroth liknade denna minoritetsparlamentarism utskottsparlamentarism. Den hade i sin tur likheter med den frihetstida parlamentarismen i det att regeringen kunde bli verkställande i stället för styrande, en sorts fullmäktige för riksdagen. Den var ett slags parlamentarism i kompromissandets anda och mer realitetsbetonad än Staaffs men dessutom samtidigt mer svensk: "Om den påminner om frihetstiden, så avviker den dock även därifrån, nämligen genom frånvaron av det tvåpartisystem, frihetstiden har gemensamt med den engelska parlamentarismen" (Lagerroth 1943: 12).

Statsrättslig förvandling mot parlamentarism

När Axel Brusewitz formulerade sin motivering för att studera den politiska och parlamentariska utvecklingen ansåg han att man inte utan vidare fick tillerkänna den engelska parlamentarismen en allmänt normgivande karaktär när det gällde att vetenskapligt fastställa parlamentarismens konstitutiva egenskaper. "Det vilar därför något godtyckligt [...] redan över den ur denna utgångspunkt uppställda indelningen i äkta och falsk parlamentarism" (Brusewitz 1928: 222). Brusewitz' framställning kan anses vara ett

svenskt svarsförsök till uppfattningen som framkom i Europa på 1920-talet. Man ansåg inom vida kretsar att samhället tappat förmågan att besluta och handla och att det därmed var på väg mot sin upplösning. Weimar-republiken uppfattades som ett exempel på detta. Dessutom tänkte man att alla parlamentariska demokratier var med i denna upplösningsprocess (Tolonen 1988: 117). Å ena sidan var den växande nationalsocialistiska rörelsen i Tyskland ett tecken på detta. Å andra sidan var de kritiska anförandena om parlamentarismens oförmåga att ge positiva resultat en ännu viktigare fråga för den svenska parlamentarismen.

Den rådande uppfattningen hade sedan länge varit att det avgörande i svensk politik var den svenska utvecklingen under svenska förhållanden. Vid sidan av denna uppfattning tog Brusewitz sin utgångspunkt speciellt i "författningens inre utveckling". Grundtanken i dettå var att statslivet inte låter sig bindas av yttre normer utan att den följer sina egna utvecklingsbanor under inverkan av de politiska krafternas rätt så oberäknliga spel (Brusewitz 1920b: 289). Han åberopar Georg Jellineks synsätt som denne framställde i *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung* (1906). I Jellineks arbete betonar Brusewitz den inre förvandlingens lag som författningarna i deras helhet är underkastade och som långsamt rubbar deras grundvalar. Enligt Jellinek kunde inte den 'objektiva' vetenskapen definiera (stats)rättens innehåll eftersom han ansåg den variera med tiden och platsen, rättens innehåll bestäms av samhällets maktförhållanden (Tolonen 1988: 111).

Statsförfattningarnas innehåll håller ständigt på att förändras tills de helt omgestaltats. När verkligheten och idealet kolliderar förklarar doktrinär konservatism utvecklingen snedvriden och intar aktiv försvarsställning till skydd för de ramlade positionerna. Utvecklingen kan endast fördröjas, inte hämmas. Ett belägg på detta är enligt Brusewitz den kamp som pågått i Sverige från sekelskiftet 1900. Han anser att det är betecknande att den gamla regimens män velat kalla för revolution det som i själva verket var resultatet av en hundraårig evolution. (Brusewitz 1920b: 290-291) Kärnan i Brusewitz' tolkning är att svensk parlamentarism inte kan för-

stås utan att granska dess bakgrund och förutsättningar för förvandlingen inom detta statsrättsliga system. Denna synpunkt är ett försök att svara på den konservativa tolkningens svårighet att acceptera parlamentarismen som ett resultat av det svenska statslivets förändringar (se även Alexandersson 1915).

En utgångspunkt för den omtolkningsfråga som Brusewitz försökte svara på var den att man efter parlamentarismens genombrott hade fått ett 'haltande system'. Man hade ena foten i den gamla dualistiska terrängen som betonade monarkens ställning som riksdagens motvikt och andra foten inne på ny mark med demokratisk och på valutgången grundade bas. I denna situation hade man visst infört grunderna för ett parlamentariskt system i och med att kungen stigit av, men man visste ändå inte var regeringen skulle stå i sitt förhållande till kungen och riksdagen. Det var en fråga som länge varit en "an-tingen eller" och som inte lämnat rum för en självständig position för regeringen (se Fahlbeck 1916: 22).

På grund av den konstitutionella konstellationen hade den politiska utvecklingen under kampen om parlamentarism sett ut som om kungen med tiden överlätit sina maktbefogenheter 'bakom grundlagens rygg' till regeringen som i sin tur var på god väg att underordnas av riksdagen (Fahlbeck 1904: 204 ff.). Parlamentarismens ivrare tyckte att reformerna inte i detta avseende varit tillräckligt långt drivna. Att ingen varaktig kontakt med riksdagen kunde komma till stånd berodde bland annat på de dualistiska traditionerna som var rådande i Sverige, att regeringarna i dessa förhållanden försummade att söka stöd i riksdagen och ta ledningen av riksdagsarbetet. Ett annat skäl kunde enligt Brusewitz vara det att trots att man genom tvåkammarsystemets genomförande också skapade förutsättningarna för parlamentarismen, befäste man på samma gång dualismen i regeringssättet (Brusewitz 1920b: 304). Den avgörande skillnaden mellan de europeiska konstitutionella monarkierna och den amerikanska dualismen låg i deras maktkonstellationer. Den europeiske monarken fick i längden kämpa en ojämn kamp mot folkrepresentationen, därför att han stod på en svagare grund än den amerikanske statschefen. Den se-

nare var en representant som stod på den folkliga grunden på samma sätt som kongressen. Man hade tagit hänsyn till de rådande maktförhållandena i USA på ett tydligare sätt än i Europa och det var därför möjligt att betrakta det amerikanska balanssystemet som ett normalt tillstånd (Brusewitz 1923: 304).

Definieringen av begreppet parlamentarism är tudelad hos Brusewitz. Han betraktar frågan först underifrån (från partiunderlagets synpunkt) och därefter från regeringssynpunkten, ovanifrån. I det sistnämnda betraktelsesättet anser Brusewitz parlamentarismen bli ett regeringssystem och utgöra ett medel till organiserad samverkan mellan regering och parlament under den förras ledning (Brusewitz 1929: 328, Brusewitz 1920a: 39). Då finner man två slag av parlamentarism: kabinetsparlamentarism där ledningen finns hos regeringen eller kabinettet, och fraktionsparlamentarism där ledningen i sin tur vanligen finns hos representationen som är splittrad i ett flertal partifraktioner (utskottsparlamentarism).

Fallet med en partikoalition som ligger till grund för en ledande regeringsmakt, även om denna omfattar en majoritet, är mera invecklat eftersom Brusewitz anser att själva majoritetsbetingelsen inte blir förverkligad. På majoritetskoalitionens grund är såväl kabinets- som fraktionsstyrelse möjlig och den senare till och med den vanligast förekommande formen (Brusewitz 1929: 330). Brusewitz rangordnar fraktionsstyrelsen som den värsta formen av parlamentarism. Med detta söker han svara mot den ständiga frågan om de värsta sidorna av frihetstidens parlamentarism då det var utskotten, och då speciellt sekreta utskottet som härskade. Tyngdpunkten måste redan från början ligga på regeringens sida (Brusewitz 1920a: 36).

Men det räcker inte med att dra skiljelinjen mellan dessa två former av hur man organiserat samverkan utan man måste gå vidare till frågan om vilken grund denna samverkan bygger på. Det gäller att hitta tillräckligt med politiskt underlag för regeringen. Först kommer förstas den enhetliga majoritetsparlamentarismen med ett parti som utgör majoriteten i parlamentet och koalitionsparlamentarismen där flera partier utgör majoriteten i riksdagen. Speciellt den först

nämnda varianten hade i praktiken visat sig vara omöjlig att uppnå och därför utvidgar Brusewitz sin definition till minoritetsparlamentarismen där man kan finna två slags former, den enhetliga minoritetsparlamentarismen och koalitionsparlamentarismen. (Brusewitz 1929: 328) För att kunna motsvara parlamentets förtroende måste regeringen företräda ett visst program, ha en viss policy i sitt arbete som gillas av parlamentet eller i alla fall inte ogillas av detsamma. Därför måste regeringen enligt Brusewitz till sin sammansättning uppvisa en viss grad av politisk homogenitet, och därför utgå ur parlamentet. Regeringens ledning och anda måste i alla fall vara "politisk, d.v.s. på visst sätt partipolitiskt färgad" (Brusewitz 1929: 324).

Om en regering har ett program som skall följas kan en koalitionsregering duga mycket väl om den är baserad på ett majoritetsblock trots att majoriteten i detta fall inte är så fast som det skulle kunna vara. Utifrån Brusewitz' synpunkt är inte ens minoritetsregeringar uteslutna, om man inte håller sig strängt till formeln att förtroendet skall vara konstant och på förhand garanterat (genom en formell eller faktisk överensstämmelse i politiska mål och åsikter). Denna tanke bygger på principen att alla parlamentariska regeringar måste finna stöd i parlamentsmajoriteten för att kunna genomföra sin politik – även om denna majoritet inte kan beräknas vara fast utan växlande efter omständigheterna. Därför är det inte nödvändigt att en regering skall ha ett stöd som bygger på parlamentets positiva gillande utan regeringen kan leva på förutsättningen att den inte direkt ogillas, att den tolereras alltså. En regering kan enligt Brusewitz anses uppfylla parlamentariska fordringar i det att den grundar sig på ett slags negativt förtroende från parlamentets sida (Brusewitz 1929: 327).

Detta moment är väsentligt i Brusewitz uppställning. Den bygger på den ekmanska minoritetsregeringens verksamhet med stöd hämtat från håll till håll efter de politiska frågornas inbörd. Att godkänna koalitionsregeringen svarar mot den svårigheten att ingen enhetlig majoritetsparlamentarism synes vara inom möjligheternas gränser. Att godkänna minoritetsregeringar inom ramarna för toleransprincipen svarar i sin tur mot de faktiska förhållandena där

Ekman drev sitt vågmästeri som i övrigt förebråddes på grund av sin 'policylöshet'; det kritiserades till exempel av en socialdemokrat för att vara "det förbannade system, där man ena dagen är i armkrok med amiral Lindman och andra dagen i armkrok med Per Albin Hansson, och där ingen svensk medborgare överhuvud taget vet, vad som skall hända" (Nyman 1944: 13). Men det viktigaste var – för att inte glömma de anti-parlamentariska strömningarna med Carl Schmitt bland andra representanter (se Frykholm 1934) – högeropinionen mot hoppande majoriteter som visar "rakt tillbaka till gammal svensk parlamentarism med en af konungen utsedd regering utanför och ovanför partierna, hvilken under förhandling med dem får majoritet för sina förslag genom bifall från olika sidorna" (Fahlbeck 1916: 101). Minoritetsparlamentarism måste kunna inrymmas för annars skulle parlamentarism i sig kunna ifrågasättas på ett svårhanterligt sätt, ett försök till detta var ju den ovan diskuterade artikeln av Fredrik Lagerroth (1947).

Av denna anledning, att tendenser mot ett system med statschefen i spetsen inte var helt främmande i Sverige när olika svårigheter inte kunde upplösas på parlamentarisk grund, kritiserar Brusewitz både Hugo Preuss' och Robert Redslobs ansatser i *Denkschrift* av 1919 respektive *Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und ihrer unctionen Form* av 1918. Han anser att felet i deras resonemang låg i det att inom parlamentarismens ram vilja grunda regeringsmaktens styrka på en självständigt opererande statschef (Brusewitz 1928: 225-226). Resultatet av detta skulle bli ett dualistiskt styrelsesätt i stället, alltså raka motsatsen till parlamentarismen.

Det avgörande för Brusewitz var att regeringen för sin ämbetsutövning i en ledande position ägde parlamentets förtroende (Brusewitz 1929: 324). För majoritetsparlamentarismens del utgör detta en klar och oemotsäglich grund. Det väsentliga i all parlamentarism är alltså kravet på samstämmighet mellan regering och parlament. Detta betyder att dualismen mellan statsmakterna är hävd eller att det parlamentariska förtroendet är det avgörande för regeringens existens. En av de omedelbara konsekvenserna av detta är att

en regering som förlorat parlamentets förtroende måste avgå.

Det finns två slag av avgångsanledningar, riksdagens vägran att godkänna regeringspropositioner och uttryckliga misstroendevota. Fallet med misstroendevota är tydligt men ett avslag av propositioner behöver inte nödvändigtvis vara uttryck för misstroende från parlamentets sida. Om man ska betrakta avslaget som misstroendeförklaring beror på storleken eller vikten av regeringsförslaget; gäller det en viktig proposition som berör till exempel regeringens arbetsprogram blir saken svårare och därmed kan en saklig oöverensstämmelse vara blottad vilket kan ge regeringen anledning att avgå. I varje fall kan detta som helhet betraktas som relativt—det beror på frågorna, omständigheterna, vad parlamentet vill säga med nederlaget o.s.v. (ibid. 325-326).

Brusewitz diskuterade den tyska författningen som ett av de bästa exemplen på den parlamentariska utvecklingen. I Tyskland föreskrev författningen att regeringens chef skulle leda dess arbete i enlighet med en arbetsordning. Och vidare hade den tyska rikskanslern ensam bestämmanderätten över politikens riktlinjer och därför bar han ansvaret inför riksdagen. Ministärens politiska homogenitet fick sitt uttryck här och rikskanslerns ställning inom regeringen erinrade både om en engelsk premiärminister och om en rikskansler av den äldre tyska typen. Den nya organisationen skilde sig från den gamla kanslersregimen genom den ganska självständiga verksamhetskrets som tilldelades de olika fackministrarna (Brusewitz 1928: 202-204).

Dessa bestämmelser i den tyska författningen var ett försök att statsrättsligt fixera det parlamentariska styrelsesättet. Först efter första världskriget kom nya konstitutioner till som i detalj försökte kodifiera parlamentarismen och svårigheterna har inte varit av ringa betydelse, men ”anmärkningarna rikta sig kanske mindre mot utförandet än mot själva tanken att i paragrafform söka omsätta ett politiskt system, vars främsta egenskap är förmåga att smidigt låta anpassa sig efter omständigheternas skiftade krav” (Brusewitz 1928: 203). Det var alltså viktigt att även i rättslig form få parlamentarismen införlivad i en författning och detta kan bäst förstås

som en motreaktion till den konservativa betoningen av regeringsformen och riksdagsordningen i Sverige.

Att Brusewitz betonade parlamentarismens konstitutionella förankring har sin motivering i det att hans betraktelsesätt hade vissa anknytningar till det tyska och speciellt till Jellinek relaterade statsvetenskapliga synsättet. Att kodifiera parlamentarismen statsrättsligt betydde kort sagt en tankegång enligt vilken parlamentarism var den utvecklingspunkt som all politik skulle komma att nå fram till. Här knyter Brusewitz an till den svenska diskussionen genom att framhäva vikten av en svensk säregen politisk utvecklingslinje. Men i de punkter som följer sammanflätas Brusewitz' utgångspunkter med de som Jellinek har, att rättens innehåll bestäms av samhällets maktförhållanden som varierar med tiden och platsen. Detta konstaterande betyder att det är det rådande tillståndet som blir avgörande, att varat blir bört—förutsatt att man kunnat fastslå att det faktiskt finns en evolutionär utvecklingslinje som tar sin väg fram till det parlamentariska styrelsesättet. Då vägleder ”den normativa kraften av det faktiska” denna tolkning. Utifrån denna tolkningspunkt gäller det då att stabilisera situationen eftersom människor har en benägenhet att anse stabiliserade omständigheter som normala och att det normala likställs med det rätta. På detta sätt blir de faktiska maktförhållandena rättsliga (se Tolonen 1988: 109-111).

Brusewitz vill i frågan om de idépolitiska och realpolitiska faktorernas inverkan på den konstitutionella utvecklingen påstå att den ideologiska konstruktionen i allmänhet har spelat större roll för den konstitutionella monarkin än för parlamentarismens uppkomst—alltså att parlamentarismen byggt på praxis. Vad detta betyder är att man gått så att säga bakfram eftersom författningarna inte följt de faktiska maktförhållandena utan de har fastslagits utan att ta hänsyn till frågan om rättsnormernas effektivitet och varför människor i övrigt (under normala förhållanden) följer rättsliga normer. Utifrån denna synvinkel borde man förstå de svårigheter som uppstått efter parlamentarismens genombrott med ’konservativa hinder’ såsom valsättet:

Den konstitutionella monarkien har, för att använda den jellinekska terminologien, tillkommit genom författningsändring, som i regel varit total, parlamentarismen återvanligen genom författningsomvandling, som ej ändrat författningens bokstav. (Brusewitz 1923: 300)

Brusewitz bestred uppfattningen att parlamentarismen skulle varit ett brott mot den svenska konstitutionella utvecklingen; tvärtom hade parlamentarismen överallt i världen kommit till genom framåtskridande utveckling. Han fortsatte att följa Staaffs spår att hävda förändring i praxisen, inte i bokstaven.

Monarkins och dualismens förfall och parlamentets segrande maktställning betyder inte parlamentarismens genomförande, utan bara dess förutsättningar som dock är oundvikliga sådana. Ett organisationsproblem kvarstår om regeringsmaktens organiserande på demokratisk grund. Brusewitz framhäver att lösningen av detta problem ligger i maktens koncentration hos en regering som utgår ur parlamentet som på så sätt vilar på parlamentets förtroende. Detta visar enligt Brusewitz parlamentarismens genetiska anknytning till den konstitutionella monarkien.

Det kan nämligen sägas, att redan i den konstitutionella ministeransvarigheten ligger ursprunget nedlagt till denna ministärens upphöjelse till reell maktfaktor. Maktens ansvar kräver med en viss naturödvändighet maktens självständiga utövning. Följden blir ministärens emancipation från den personliga kungamakten samt anknytning till representationen, en process som näres och påskyndas av den fortgående demokratiseringen. (Brusewitz 1923: 301)

I sin serie av artiklar främst publicerade i *Statsvetenskaplig Tidskrift* kom Brusewitz till sist fram till en definition av parlamentarism som mer eller mindre var betingat av den minoritetsparlamentariska verkligheten. Hans mening var att fånga in också den i sin definition av parlamentarismens begrepp med tanke på de händelser som skyttade både inom europeisk och inom svensk politik. Men trots att den svenska historieskrivningens betoning av den egna och svenska utvecklingen och praxisen yppade sig i

hans framställning var det inte tillräckligt med det. Han anknöt sin framställning ändå inte tillräckligt starkt till 'Sverige'.

Parlamentarism som kompromissande

Att en lucka inom det parlamentariska livet fanns för att fylla, och som inte kunde godkännas fylld med den brusewitzska tolkningen, vittnar Georg Andréns utgångspunkt i hans inlägg i debatten. Andréns utgångspunkt ligger i hans konstaterande att "den vidgade erfarenhet, som den sista tiden givit om parlamentarismen, måste man möta med ett vidgat begrepp." Han förebrår andra statsvetare för att ha varit sysselsatta med för mycket politik och för litet empiri i sina vetenskapliga syften. Då har föreställningarna ofta varit färgade med ett ideal om parlamentarismen eller så har syftet varit att "framställa parlamentarismen i sämsta möjliga dager" (Andréns 1932: 3). Han strävar efter en mer objektiv framställning, men samtidigt förenar han ansatser som Karl Staaff påbörjat med den konservativa historieuppfattningens beståndsdelar genom att bestrida de dittills framkomna tolkningarna.

Konstaterandet att "Kravet på ett parlamentariskt styrelsesätt har varit lätt att framställa; det har ej varit lika lätt att realisera. Principens seger har ofta betytt de största svårigheternas begynnelse." (ibid.) tjänstgör för honom som motivering till ett vidgat begrepp—Brusewitz' och andras synsätt har varit för snäva för att fånga in den politiska verkligheten. Härigenom kommer Andréns fram till sin egen forskningsansats med en kompromisspolitisk synvinkel på parlamentarismen. Man kan hävda att man sedan länge tillbaka hade upplevt politik och kompromiss som motsatser till varandra, som despoti och anarki mot dualism vilket i första hand byggt på den konservativa dominansen inom politiskt tänkande.

Andréns definition av parlamentarism-bygger i likhet med Brusewitz' på tanken att en lojal samverkan mellan regering och parlament inte är den tillräckliga förutsättningen som parlamentarismen kräver utan att parlamentarismen förutsätter också en reduktion av den personliga kungamaktens politiska inflytande (Andréns 1930: 466, Andréns 1932: 1-2). Andréns strävanden utkristalliseras i det att:

Det är icke lätt att säga, när vårt statskick på dessa båda utvecklingslinjer nått fram till den punkt, där det konstitutionella styrelsesättet förvandlas till ett parlamentariskt. Genom den personliga kungamaktens fortskridande reduktion och genom ministärernas allt intimare förbindelse med riksdagen ha vi snarare långsamt *glidit* in i det parlamentariska styrelsesättet än tagit ett beslutsamt steg in i detsamma. Den svenska parlamentarismen har icke blivit medvetet skapad efter vissa på förhand skisserade riktlinjer. Det har kommit så småningom – med ständigt nya symtom och delvis växlande kriterier – som en ganska oväntad kompromiss mellan medvetna strävanden, nedärvda rättsbestämmelser och mer eller mindre tillfälliga maktförhållanden. (Andrén 1930: 467)

Han betonar kompromissen och den långsamma utvecklingslinjen samtidigt för att återropa allt ifrån anhängarna till den konservativa historiesynen och de liberalt sinnade anhängarna till den brusewitzska tolkningen. Det är ingen tillfällighet att hans synsätt består av tanken om kompromisser som den svenska politikens väsentligaste idé utan det är en politiskt mycket skicklig utvärdering av situationen som motiverar hans val av denna kombination. Andréns utvärdering av den svenska politiken bygger på det att denna betonats av en liberal centerpolitik som ofta varit ganska fri från de olika partiernas allra karakteristiska önskemål. Partiprogram har inte funnits till för att realiseras eller följas upp och då har partierna inte ens ansett sig böra skaffa sig program. Resultatet av detta har blivit ”en oförmedlad, stundom skriande motsats mellan ett skäliggen verklighetsfrämmande och orealiserbart idéprogram och en idélös, kompromissande praxis” (ibid. 482-483).

Efter att den främsta förutsättningen för parlamentarismen, konungamaktens reduktion, hade uppfyllts hade man att handskas med den innehållsliga delen av parlamentarismens begrepp. I det går Andrén igen Brusewitz efter spåren. Samverkan mellan regering och parlament har sin grund i regeringens tillkomst:

Parlamentarismens väsentliga kännetecken, dess essentiala, för att tala med en skolas terminologi, är en politisk överensstämmelse, en politisk harmoni, och ett därpå grundat po-

litiskt förtroende mellan regering och parlament. (Andrén 1932: 5)

Man kan uppnå en politisk harmoni mellan regering och parlament i parlamentarismens egentliga betydelse endast när parlamentsvalen och parlamentet anger den politiska grundriktning som blir utslagsgivande för regeringens sammansättning och politik. Det kan heta harmoni även i fall det blir regeringen som bestämmer parlamentets sammansättning och politiska färg, men det är inte på sin plats att tala om parlamentarism om självaste parlamentet endast spelar en passiv roll medan regeringen bestämmer parlamentets majoritet. (ibid.) Kungens handlingssätt efter 1918 hade varit avgörande för uppfyllandet av denna förutsättning eftersom han haft som vana att först efter förhandlingar med talmän och riksdagspartiernas ledare anmoda en person att bilda en regering (Andrén 1930: 477).

Parlamentet måste alltså ha inflytande både över regeringens tillkomst och i fråga om förtroende. Med hjälp av olika ländernas politiska regeringssystem pekar Andrén på att parlamentets inflytande över regeringen ligger väsentligen i dess möjligheter att påverka regeringens avgång på ett eller annat sätt om regeringen eller dess medlemmar saknar parlamentets förtroende. Ett nederlag i en politisk sakfråga behöver dock inte automatiskt betyda ministerkris om inte ministern eller regeringen själv gjort saken till kabinetsfråga eller parlamentet å sin sida beslutat att speciellt uttrycka sitt misstroende mot regeringen. Inte ens i en situation där representationen vägrar att ge regeringen ett begärt förtroendevotum behöver automatiskt föranleda regeringens avgång, eftersom vägran inte självfallet betyder någon uttrycklig misstroendeförklaring. Då kan man värdesätta olika frågor på olika sätt så att om parlamentet förväntar sig lösningar av betydelsefulla frågor – trots att riksdagen i andra frågor (av mindre värde) av sakliga skäl anser sig böra ta en annan ställning än regeringen – kan riksdagen bibehålla regeringen trots allt. Men samtidigt kan detta system leda till en diskreditering av regeringen eftersom riksdagen i fråga efter fråga kan välja en annan politik än regeringen och gång efter gång vägra att ge regeringen sitt förtroende – regeringsmaktens auktoritet

kan alltså på så sätt bli undergrävd ”ända till dess att ministären själv griper initiativet och bestämt förklarar [...] att det är bättre, att denna regering faller än att regeringsmakten faller” (Andrén 1932: 10).

Valutgången kan utgöra en anledning för regeringen att avgå. Regeringarna Branting (1920), Trygger (1923-24) och Ekman (1926-28) var rent politiska ministärer, och ingen av dessa tycks ha kunnat räkna med att gå ut ur valet med majoritet. Ändå tolkade dessa herrar en minskning av minoriteten som fullt god anledning till att avgå. Också inre dissonanser kan utgöra en orsak till en regerings avgång. Regeringen Edén-Branting var en som avgick eftersom dess medlemmar inte kunde komma överens i en fråga om kommunalskatten. Men de kommande valen kanske också hade sin påverkan på det sättet att många inom de samarbetande partierna ville komma ut ur en kompromisspolitik som för socialdemokraterna var för moderat och för många liberaler kanske för radikal. Även den offentliga opinionen har sin på verkan (Andrén 1930: 476-477).

Det kritiska vid sidan av själva anledningarna till avgång i denna synpunkt är att ”Ett studium av de nutida svenska ministärernas demissionsanledningar ger alltså vid handen, att parlamentariska motiv spelat en avgörande roll” (Andrén 1930: 477). Tanken är att man normalt återgår till det harmoniska läget mellan regering och parlament genom ett regeringsskifte. Andrén utvecklar sin tanke om harmoni vidare och kommer fram till påståendet att även en upplösning av parlamentet kan göra samma tjänst för ”harmoniens återupprättande” (Andrén 1932: 13) som en upplösning av regeringen. Upplösningens betydelse i det parlamentariska statsskicket ska bedömas i ljuset av denna funktion som upplösningensinstitutet har – att (åter)upprätthålla harmonin. Upplösningensinstitutet ger också regeringen en chans att vädja till valmanskåren och ger regeringen på så sätt en chans mot självaste parlamentet. ”En stark regering är knappast tänkbar inom den moderna parlamentarismens ram utan ett effektivt upplösningensinstitut” (ibid. 16).

Parlamentarismens väsentligaste kriterium, ”viljeöverenskommelse mellan regering och

riksdag” kan i praktisk få sitt uttryck på flera sätt. Regeringen kan ha riksdagens fulla förtroende och då är samarbetet inte bara lojalt utan också intimt. Förtroendet mellan dem kan också vara förtunat, vilket betyder att samarbetet kan vara lojalt, men inte intimt eller förtroendefullt. Regeringen kan vidare mötas av en påfallande kyla – även av den majoritet i parlamentet som regeringen bygger på. Ännu ett steg framåt betyder att regeringsarbetet kan vara friktionsfullt inombords om regeringen bygger på en majoritet bestående av flera partier, men då är ambitioner och intressen inte så lätta att tillfredställa. Man kan också ha minoritetsregeringar. Då kan samarbete förekomma i form av förtroliga förhandlingar mellan regeringens och stödpartiets ledningar före regeringsförslagets utarbetande eller samarbete kan vara lojalt och sträva efter att stöda regeringen men först efter det att förslagen blivit framlagda för parlamentet. Det vanligaste brukar dock vara att lojaliteten är tvivelaktig och stödet osäkert, och därför nöjer sig majoriteten med minoritetsregeringen och tolererar den kanske mest på grund av att det inte är möjligt att skapa en regering med förtroende hos riksdagsmajoriteten (Andrén 1932: 17). Detta sista fall kan dock betyda det att majoriteten låter regeringen regera ihjäl sig om inte tradition eller rätt kräver att regeringen verkligen leder parlamentets arbete och uppnår majoritet för sina förslag. I detta fall blir också parlamentsmajoriteten medansvarig i regeringens politik och diskrediteras med den. Därför måste det stå öppet för en regering att fritt

reagera mot taktiska manövrer av det slag [...] genom att i tid draga sig tillbaka. Det är ju emellertid icke sagt, att de frågor, med vars hjälp oppositionen söker diskreditera regeringen, lämna sig för denna som avgångsansledning. Frågan kan *synas* eller *vara* för liten eller regeringens förslag för litet populärt för att bereda ministären ett för denna behagligt fall. (Andrén 1932: 18)

Denna förtunning av de parlamentariska majoriteternas förtroende för sina regeringar och detta försvagande av regeringarnas makt anser Andrén vara den väsentligaste orsaken till ’parlamentarismens kris’. Bakom företeelsen ligger partisplittringen i parlamenten men också eko-

nomiska frågor och problem. Den moderna tidens skärpta ekonomiska och sociala motsatser har kommit till uttryck i de moderna parlamenten eftersom dessa bygger på allmän rösträtt och ofta en proportionell valmetod som tillåter skilda intressegrupper att gå fram var för sig. Det blir svårt att få till stånd enhetliga majoriteter och på desamma byggda regeringar. Trots det reser de svåra ekonomiska och finansiella problemen kravet på starka regeringar. Det är denna paradoxala situation som parlamentarismens kris enligt Andrén beror på.

Konflikten har fått ett djupare allvar i de länder, där demokratin i de generösa vallöftenas lättsinniga atmosfär visat sig oförmögen att på ett tillfredställande sätt bemästra ekonomiens [...] krav och där diktaturen sålunda framstått, även för demokratiens vänner, som enda vägen till ekonomisk och finansiell sanering. Så har också — i land efter land — diktaturen efterträtt parlamentarismen. (ibid. 19)

Men parlamentarisk politik är alltid en kompromiss. Det är inte likgiltigt var och under vilka omständigheter det kompromissas. I majoritetsregeringens fall görs kompromissen i ”statsrådsberedningens mera svala atmosfär” utanför offentligheten. Dessutom har man tillgång till administrationens hela erfarenhet och utredningsapparat som hjälper till att åstadkomma resultat. Minoritetsregeringar måste kunna föregripa den kommande riksdagskompromissen eller ”lägga ett brohuvud till densamma” (Andrén 1930: 483). Kompromissen får sin slutgiltiga form i ett riksdagsutskott.

För Andrén är det alltså inte bara formerna för tillkomsten utan också avgången av en regering som är det bestämmande för parlamentarismen. Dessutom spelar grunden för samarbetet samt relationen mellan regering och parlament i detta en avgörande roll. I denna framställning framtonar Andrén den svenska historieskrivningens ’stora uppgift’ att betona den svenska politikens säregna drag och då speciellt dess kompromissbotten. Hans ansatser svarar både på frågan om huruvida en parlamentarisk utveckling kan skönjas och på frågan om parlamentarismens möjlighet i ett minoritetssystem där det till synes inte funnits någon parlamentarisk utveckling och där förutsättningarna för parlamentarismen

är dåliga. Hans slutsats är att det har funnits utveckling mot parlamentarism men att denna inte varit inbyggd i författningen eller någon medveten målsättning, inte någon evolutionistisk linje. Det heter att det i stället varit en kontingent tendens mot parlamentarismen som i det mesta byggt på relativa och oförutsebara resultat som kommit till efter olika reformer och politiska beslut. Till och med — och kanske det viktigaste i detta sammanhang — det svenska politiska livets värdefullaste arv har införlivats på ett mycket synligt sätt i Andréns framställning, den svenska kompromissen släpar efter vart han än vänder sig.

Samförstånd – politik eller förklaring till den svenska vägen?

Resultatet av kampen om parlamentarismen var det att man fick ett system som inte gav några klara majoriteter. Man kunde inte åstadkomma varaktiga regeringar och inte heller uppskattningsbara lösningar när den ekonomiska situationen med en stigande arbetslöshet hårdnade till. Alla läger stannade mer eller mindre vid sina ståndpunkter och lösningar söktes med strategiska val av parter gång efter gång. Följden blev att politiken saknade balans eftersom det var hoppande majoriteter som dominerade uppgörelser från fall till fall. En annan följd härav blev den att ingen långsiktig policy kunde framställas.

På sätt och vis var det då till slut den levande författningen och empirin som låg bakom det att parlamentarism som styrelsesätt blev accepterad. Man definierade parlamentarismen efter verkligheten. Efter den s.k. kohandeln mellan socialdemokrater och bönder fick man en fungerande majoritetsparlamentarism på grundval av en koalition. Denna grundval ansåg man stå på den folkliga basen — det var brett stöd som man senare kunde finna bakom den (väl-färds)policy som denna samling stod för.

Den teoretiska bakgrunden till denna utveckling står att finna i det meningsutbyte som pågick mellan olika statsvetare och historiker. Axel Brusewitz var förstås den ivrigaste och mest kända förespråkaren av det parlamentariska systemet. Han var inspirerad av de föresatser

som Karl Staaff hade angett såväl i sin politiska som i sin skriftliga verksamhet, dvs. att gräva i de inbyggda betingelser som fanns i det politiska livet och olika statsförfattningar och på så sätt bevisa nödvändigheten att övergå till parlamentarismen – eller åtminstone nödvändigheten att inte motstå denna utveckling. Enligt Brusewitz' tolkningssätt kom man emellertid inte fram till någon duglig lösning, hans grundproblem om partiernas starka inre sammanhållning som bas till parlamentarism i teorin kvarstod. I stället har man letat efter förklaringar som mer eller mindre skulle byggt på en svensk tradition kring det sublima motivet inom politiken, kompromissen för kompromissens skull. Det fick inte heta politik som hade en gammal och dyster klangbotten i frihetstiden.

Brusewitz fann sig alltså vara för långt ifrån sin kontext för att hans synsätt kunnat helt godkännas. För all retorik gäller det att vissa gränser inte får överskridas. Man kräver att det som påstås skall åtminstone vara 'skäligt' och 'troligt', att det skall till synes vara möjligt att motivera dessa påståenden med skäl och bevis. Dessutom krävs det att beskrivningen av världen och saker och ting skall vara sannolik (Johannesson 1990: 16). Om retorik har som sitt syfte att övertyga någon att uppfatta verkligheten på ett visst sätt skall man få människor att se ett problem eller en situation som en del av ett större sammanhang. Då kommer vissa handlingar och värderingar att framtona som naturliga. Man skall alltså skapa legitimitet. Den stora svårigheten Brusewitz hade var inte hans anknytning å ena sidan till t.ex. Jellinek och å andra sidan till forskning av utländska författningar. De största svårigheterna bestod av det att han inte hade tillräckligt starka förbindelser med det traditionella och historiskt betingade svenska tolkningssättet.

Den svenska samförståndsandan har förklarats ha bottnat i en kulturell och social homogenitet då det riksdagspolitiska beslutsfattandet har saknat de religiösa, språkliga och etniska motsättningar som ofta präglat representativa församlingar. Man har då menat att man genom utförliga remissdebatter främjat sakpolitiska diskussioner och att genom konstitutionsutskottets granskningar ha lyckats särskilja de rent juridiska kontroverserna från de politiska. En an-

nan förklaring har haft sin utgångspunkt i den klassiska uppgörelsen mellan arbete och kapital, att man i början av 1930-talet skilde den ekonomiska och politiska makten åt då arbetarklassen övertog den politiska. Trots att klassuppgörelsen kanske minskade de ideologiska och klasspolitiska motsättningarna, kan den inte ge någon uttömmande förklaring till varför riksdagens arbete kommit att präglas av sökande efter konsensus och samförstånd. Den tredje förklaringsansats som till exempel Leif Lewin stått för har tagit sin utgångspunkt i partistategiska termer. Partiet ska ur ett väljarstrategiskt perspektiv ha sökt sig närmare varandra för att vinna röster. Man talar om medianväljarteomet vilket innebär att ett parti bör inta ståndpunkter som ligger så nära den närmaste konkurrenten som möjligt men ändå i opinionsmässigt positiv riktning (Nyman 1999: 32-36, se Lewin 1996).

Men självaste kompromissen som ledstjärnan i all svensk politik, något särskilt för Sverige, kan ifrågasättas. Kompromissen är en politiskt avsiktlig föreställning både på scenen och bakom kulisserna. Per Hultqvist har diskuterat den s.k. stora kompromissen, sammanvävnaden av försvarsorganisations- och de stora skattefrågorna på 1870-talet och kommit fram till den slutsatsen att både kompromissens upphovsman De Geers och kung Oscar II: s politiska verksamhet var mer målmedvetet konservativ än man tidigare uppfattat. Man har betraktat kompromissen som något i en klass för sig, som ett resultat av handlingar som direkt syftade till att nå en uppgörelse mellan andrakammarmajoriteten (bönderna) och den konservativa förstakammarmajoriteten.

Som följd av sin studie ställer Hultqvist frågan om inte redan De Geers konstruktion av den nya riksdagen efter 1866 års reform varit ett genomtänkt och medvetet försök att gå de oemotståndliga demokratiseringskraven till mötes genom en andra kammare med vidsträckt rösträtt men att samtidigt göra första kammaren till ett fast fäste för godsägar-, företagar- och ämbetsmannaintressen för att rädda så mycket som möjligt av de konservativa och aristokratiska elementens inflytande i den nya riksdagen. Enligt honom ansåg Oscar II statsintresset på olika punk-

ter sammanfalla med synpunkter hos förstakammarmajoriteten trots sin taktik att säga annat. Det viktiga är att många som talade och röstade för 1873 års kompromiss—De Geer och Oscar II i spetsen—ansåg den inte som ett försök att åstadkomma en nationell samling kring försvars- och skattefrågorna. De ansåg den som en möjlighet att binda ihop dessa frågor till en politisk hårdknut som skulle hindra en genomgripande omfördelning av skatterna som av andra kammarmajoriteten ansågs belasta alltför mycket de svenska bönderna (Hultqvist 1963: 115-117).

Genom att hålla avskrivningsfrågorna öppna ända fram till 1890-talet kunde man bevara splittringen bland de vänsterelement som först på 1890-talet kunde samlas i folkpartiet. ”Först då, långt efter motsvarande utveckling i Danmark och Norge, började den vänsterns frammarsch i svensk politik, som 1918-1921 nådde sitt slutmål: att undanröja de konservativa intressenas överrepresentation i riksdagen” (Hultqvist 1963: 117).

Georg Andréns framställning utgjorde en tillräckligt svensk tolkning på parlamentarismen som vuxit fram som en konsekvens av den samtida högers försök att till exempel via politiska beredningar motverka vänsterns krav på partipolitik och parlamentarism (André 1937). Men en svensk kompromisspolitik var redan från början en politisk framställning som var mycket skickligt genomförd. Den blev fäst vid såväl historieskrivningen som statsvetenskapliga betraktelser och på så sätt blev denna framställning den etablerade tolkningen av svensk politik. André tycks då medvetet och avsiktligt ha utnyttjat denna kompromisspolitikens tanke i sin vetenskapliga framställning för att tjäna som en kompromiss mellan ’den brusewitzska anhängarskaran’ och de konservativa. Andréns avsikt var att åstadkomma acceptans för ’den svenska parlamentarismens begrepp’ på grund av kompromisspolitik och så fylla det begreppsliga tomrummet som kommit till efter det svenska statslivets parlamentarisering i slutet av 1910-talet.

Kai Paajaste

Not

1. Uppsatsen bygger på en del av det material som jag kommer att använda mig av i min doktorsavhandling. Den kommer att handla om den parlamentariska argumentationen i Sverige 1900-1939 med fokus på den politiska förändringen och frågan om hur parlamentarism blev accepterad i Sverige. Jag vill tacka pol. lic. Mikael Nygård för värdefulla synpunkter och kommentarer på denna text.

Referenser

- Alexandersson, N, 1915. Svensk parlamentarism, *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-451.
- André, G, 1930. Regeringsmakt och parlamentarism I, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1930, 463-485.
- André, G, 1932. Till den moderna parlamentarismens formlära. Några anteckningar, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1932, 1-19.
- André, G, 1937. *Sveriges Riksdag. Tvåkammarssystemets tillkomst och utveckling*. Stockholm: Viktor Pettersons bokindustriaktiebolag.
- Brusewitz, A, 1920a. Utskottsväsen och parlamentarism, *Forum* 1920, 24-40.
- Brusewitz, A, 1920b. Författningens inre utveckling, *Forum* 1920, 289-305.
- Brusewitz, A, 1923. Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen. Några grundlinjer, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1923, 293-310.
- Brusewitz, A, 1928. Den tyska riksförfattningens typologiska byggnad, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1928, 197-233.
- Brusewitz, A, 1929. Vad menas med parlamentarism. Ett försök till typologisk bestämning, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1929, 323-334.
- Elvander, N, 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Fahlbeck, P, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Fahlbeck, P, 1916. *Engelsk parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Fogelqvist, T, 1920. Parlamentarism och proportionalism, *Forum* 1920, 547-554.
- Frykholm, L, 1934. Carl Schmitts statslära, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1934, 207-229.
- Hallendorff, C, 1911. Parlamentarismen, *Svensk tidskrift* 1911, 391-401.

- Haralds, H, 1925. Representationsproblem, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925, 255-264.
- Hultqvist, P, 1963. Klasspolitik och statsinteresse. En studie i oscarisk riksdagstaktik, s 95-117 i Hadenius, S (red) 1963, *Historia kring Oscar II*. Falun: Wahlström & Widstrand.
- Johannesson, K, 1990. *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.
- Knudsen T – Rothstein B, 1994. State Building in Scandinavia, *Comparative Politics* 26, 204-220.
- Lagerroth, F, 1943. Staaff eller de Geer? Till frågan om vårt levande statsskickets typologi, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1943, 1-33.
- Lewin, L, 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: P A Norstedts & Söners förlag.
- Lewin, L, 1996. *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen*. Stockholm: Fritzes Förlag AB.
- Magnusson, L, 1994. Stormaktsdrömmens sammanbrott – en förutsättning för Sveriges ekonomiska utveckling sedan 1700-talet, s 59-71 i Dahlgren, Jansson, Norman (red.) 1994, *Från stormakt till smånation. Sveriges plats i Europa från 1600-tal till 1900-tal*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Nilsson, T, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1866-1920, s 65-118 i Lövgren et al. 1993, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala: HSNR.
- Nyman, O, 1944. *Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933*. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Nyman, T, 1999. *Kommittépolitik och parlamentarism. Statsminister Boström och rikspolitiken 1891-1905. En studie av den svenska parlamentarismens framväxt*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Paajaste, K, 1998. 'Parlamentarismen' som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920, *Politiikka* 40, 197-211.
- Paajaste, K, 2000. Valtion etu vai kansan tahto – kamppailu 'parlamentarismista' Ruotsissa 1900-1920, s 61-72 i Aarnio & Luoma (red.) *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkintojen ja teorioiden mahti*. Jyväskylä, Jyväskylä University.
- Petterson, L, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1809-1865, s 7-63 i Lövgren et al. 1993, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala: HSNR.
- Skinner, Q, 1978. *Foundations of Modern Political Thought I-II*. Cambridge: CUP.
- Skinner, Q, 1988. Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action, s 97-118 i Tully, J (red.) 1988, *Meaning and Context*. London: Polity.
- Skinner, Q, 1989. Language and Political Change, s 6-23 i Ball, Farr & Hanson (red.) 1989, *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: CUP.
- Skinner, Q, 1999. Rhetoric and Conceptual Change, s 60-73 i *Finnish Yearbook of Political Thought 1999*, vol. 3. Jyväskylä: SoPhi.
- Stavenow, L, 1916. Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid, *Svensk tidskrift* 1916, 173-182.
- Stråth, B, 1988. Continuity and Discontinuity in the Passing of Fronts I and II. Swedish 19th Century Civic Society: Culture, Social Formations and Political Change, s 21-42 i Stråth (red.) 1988, *Democratisation in Scandinavia in Comparison*. Gothenburg: Gothenburg University.
- Thulstrup, Å, 1968. *Svensk Politik 1905-1939. Från unionsupplösningen till andra världskriget*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, H, 1941. *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I*. Stockholm: Tidens förlag.
- Tolonen, J, 1988. *Stat och rätt. En studie över lagbegreppet*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

Studiet af politiske partier i Central- og Østeuropa – med en gennemgang af den vigtigere litteratur

Indledende bemærkninger

De gamle såkaldt "realsocialistiske" systemers undergang markerede overgangen til forskellige varianter af post-kommunistiske politiske og økonomiske systemer i Central- og Østeuropa. Disse transitioner har alle været historisk enestående. Variationerne fra land til land har været iøjnefaldende, men alle landene har været i bevægelse over mod en ny og mere varig samfundsmæssig tilstand.¹

De nye post-kommunistiske lande har siden 1989 gennemført økonomiske og politiske transitioner og samtidig hermed forandringer på identitetsmæssigt plan. De politiske forandrin-